

Syllabus CE Grieks 2007

Kernauteur: Euripides

Genre: Tragedie: Hippolytus

Titel: Nietsontziende wraak: de mens als slachtoffer van gekrenkte godentrots

Aanbevolen editie: Barrett, Oxford 1964

A. Tekstreflectie

1. Thematiek

Goden eisen eerbied van de mensen. Hippolytus, die de godin Artemis als de belangrijkste van alle goden beschouwt, gaat in zijn verering van haar zo ver dat hij weigert een andere godin, Aphrodite, te vereren en de liefde totaal afwijst. Hij denkt daarmee te voldoen aan zijn idee van σωφροσύνη: zuiverheid op moreel en seksueel gebied. Maar juist door zijn extreme opvattingen maakt hij de fout dat hij Aphrodite niet de eerbied geeft die hij haar verschuldigd is. Aphrodite besluit Hippolytus hiervoor te straffen. Als instrumenten bij de voltrekking van deze straf gebruikt zij andere, volstrekt onschuldige stervelingen, te weten Hippolytus' stiefmoeder Phaedra en zijn vader Theseus.

In de omstandigheden waarin de drie hoofdpersonen door toedoen van Aphrodite worden geplaatst, proberen ze ieder te doen wat in hun ogen goed is, maar worden desondanks, of juist daardoor, in het verderf gestort.

2. Pensum

(De met een asterisk gemarkeerde passages worden in vertaling gelezen)

1-120 proloog

1-57 Aphrodite kondigt aan dat ze Hippolytus zal straffen, omdat hij in zijn verering voor zijn favoriete godin Artemis zo ver gaat dat hij de liefde en dus ook Aphrodite totaal afwijst en zich zelfs respectloos over haar uitlaat. Aphrodite zal voor haar straf gebruik maken van de heimelijke liefde die zij bij Hippolytus' stiefmoeder Phaedra heeft laten opbloeien voor haar stiefzoon. Bij het uitvoeren van de straf is het onvermijdelijk dat ook Phaedra zal omkomen, hoezeer ze ook moeite doet onschuldig te blijven. Phaedra heeft over haar liefde met niemand gesproken, maar lijdt in stilte.

*Ter vergelijking: Euripides, Bacchae 1-63**

Ook in een andere tragedie van Euripides beklagt een god zich erover dat mensen hem niet op gepaste wijze eerbied betuigen.

Dionysus is de zoon van Zeus en de Thebaanse prinses Semele. Door een list van Hera is Semele door Zeus' bliksemvuur gedood. Semele's zusters weigeren de goddelijkheid van Dionysus te erkennen, hierin gevolgd door koning Pentheus. Dionysus is diep beledigd en kondigt aan dat hij zal bewijzen dat hij een god is.

58-87*

Hippolytus en zijn gevolg komen terug van de jacht. Ze prijzen Artemis.

88-120

In een dialoog tussen Hippolytus en een oude dienaar wordt duidelijk wat Aphrodite heeft bedoeld: Hippolytus is er zo van overtuigd dat Artemis de enige godin is die verering waard is, dat hij neerbuigend is tegen Aphrodite en laatdunkend tegen haar vereerders. De oude dienaar probeert hem voorzichtig te wijzen op het riskante van zijn gedrag, maar tevergeefs.

121-169* parodos

Het koor, bestaande uit adellijke jonge vrouwen uit Trozen, informeert naar de ziekte waaraan hun koningin Phaedra schijnt te lijden.

170-524 eerste epeisodion

170-266* Phaedra en haar oude voedster komen naar buiten. Phaedra ligt op een bed en lijkt aan iets ernstigs te lijden, maar het is niet duidelijk waaraan.

267-361 De voedster slaagt er met veel moeite in Phaedra zover te krijgen dat ze haar liefde voor Hippolytus bekent.

362-432* Na een korte jammerklacht van het koor zet Phaedra uiteen hoe zij haar situatie ziet: zij is er niet in geslaagd de passie die zij voor Hippolytus voelt te beheersen en is vastbesloten te sterven. Zo zal haar reputatie ongeschonden blijven.

433-481 De voedster betoogt dat er niets verkeerd is aan verliefd zijn en dat mensen daaraan moeten toegeven.

482-524* Phaedra laat zich niet echt overtuigen, maar begint licht te aarzelen als de voedster zegt dat zij een tovermiddel weet waarmee ze het probleem kan oplossen.

Ter vergelijking: Seneca, Phaedra 85-273*

Anders dan in de *Hippolytus* van Euripides spelen de goden in de *Phaedra* van Seneca geen sturende rol. De enige echte schuldige is Phaedra zelf. Ook de Ausgangssituatie verschilt van die bij Euripides: Theseus is al enige tijd weg van huis. Hij is van plan samen met een vriend (Pirithoüs) Proserpina uit de onderwereld te roven. Phaedra denkt dat het Theseus waarschijnlijk niet zal lukken ooit uit de onderwereld terug te keren. Phaedra heeft inmiddels liefde opgevat voor Hippolytus. Zij bekent deze gevoelens aan haar voedster. Deze heeft een tegengestelde rol aan die van de voedster bij Euripides: zij zegt dat 'ziekelijke wellust heeft bedacht dat liefde een god is' en probeert Phaedra over te halen niet aan haar gevoelens toe te geven. Phaedra is hiertoe echter niet in staat. Zij is geheel in de ban van de liefde. Pas na dreiging met zelfmoord weet Phaedra de voedster over te halen mee te werken aan het winnen van het hart van Hippolytus.

525-564* eerste stasimon

Het koor zingt een lied over de macht van Eros.

565-731 tweede epeisodion

565-668

De voedster heeft Hippolytus verteld dat Phaedra verliefd op hem is, nadat ze hem eerst heeft laten zweren dat hij geheim zal houden wat ze hem zou vertellen. Hippolytus ontsteekt in woede en laat duidelijk zijn minachting blijken voor vrouwen in het algemeen en Phaedra in het bijzonder; in zijn woede roept hij uit dat hij zich niet aan zijn eed gebonden acht.

669-731*

Phaedra is wanhopig en woedend door wat de voedster heeft gedaan. Haar besluit om te sterven met een ongeschonden reputatie is nu onmogelijk geworden. Ze neemt (naar later zal blijken ten onrechte) aan dat Hippolytus zich inderdaad niet aan zijn eed zal houden en ziet geen andere manier om haar eer te redden dan zelfmoord te plegen en Hippolytus, door hem te laten delen in haar ongeluk, te leren wat σωφροσύνη is.

Ter vergelijking: Seneca, Phaedra 589-735*

Phaedra probeert Hippolytus te verleiden. Hippolytus reageert geschokt en rent boos weg. De voedster komt vervolgens met het plan Hippolytus de schuld te geven. Zij roept luidkeels dat Hippolytus haar meesteres heeft onteerd.

732-775* tweede stasimon

Het koor wenst dat het kon ontsnappen naar gelukkiger oorden; het bezingt hoe Phaedra indertijd uit Kreta naar Athene kwam en hoe ze nu op het punt staat zichzelf uit schaamte het leven te benemen.

776-1101 derde epeisodion

776-898*

De voedster vertelt aan het koor dat Phaedra zichzelf in het paleis heeft opgehangen. Op dat moment komt Theseus thuis na een bezoek aan het orakel. Als het koor hem op de hoogte stelt van wat er is gebeurd, treurt hij om de dood van zijn vrouw; in haar hand ontdekt hij een schrijftablet waarin Phaedra meldt dat Hippolytus haar heeft aangerand. Theseus hecht geloof aan Phaedra's boodschap en besluit te doen wat in zijn ogen goed is: de schuldige moet gestraft worden. Hij spreekt direct een vervloeking uit tegen zijn zoon.

899-982*

Hippolytus is inmiddels opgekomen, verontrust door de kreten die hij hoort. Geleidelijk dringt het tot hem door wat er is gebeurd en realiseert hij zich dat Theseus razend op hem is. Theseus spreekt een felle aanklacht uit tegen Hippolytus.

983-1101

Hippolytus probeert zich tevergeefs te verdedigen tegen de beschuldigingen van Theseus; omdat hij zich conform zijn strenge opvattingen over *σωφρονεῖν* zelfs onder deze omstandigheden aan zijn eed gebonden voelt, kan hij niets loslaten over Phaedra's liefde voor hemzelf. Zijn ondergang is hierdoor onafwendbaar. Diep bedroefd zegt hij Trozen vaarwel.

Ter vergelijking: Seneca, Phaedra 854-958*

Theseus komt onverwacht thuis en hoort dat Phaedra van plan is zelfmoord te plegen. Phaedra vertelt Theseus dat zij is verkracht door Hippolytus. Theseus gelooft haar en roept de hulp in van zijn vader Neptunus om de ondergang van Hippolytus te bewerkstelligen.

1102-1150* derde stasimon

In dit koorlied wordt het wrede lot dat de onschuldige Hippolytus treft, beklagd.

1151-1267 vierde epeisodion

1151-1248*

Een bode komt op en vertelt Theseus dat Hippolytus stervende is; hij heeft een ongeluk met zijn vierspan gehad, dat veroorzaakt werd door een stier die uit de zee kwam.

1249-1267

De bode besluit zijn verhaal met de opmerking dat hij nooit zal geloven dat Hippolytus iets verkeerd heeft gedaan. Vervolgens vraagt hij Theseus Hippolytus te ontvangen. Theseus gaat akkoord.

1268-1282* vierde stasimon

Het koor bezingt de macht van Aphrodite.

1283-1466 exodos

1283-1295*

Artemis verschijnt op het toneel en houdt Theseus voor dat hij verantwoordelijk is voor de dood van zijn zoon.

1296-1341

Artemis onthult de ware toedracht aan Theseus: Phaedra, die door toedoen van Aphrodite een passie koesterde voor Hippolytus, liet aanvankelijk haar deugdzaamheid prevaleren, maar is buiten haar schuld toch in het verderf gestort. Ook Hippolytus vond zijn *σωφροσύνη* het belangrijkste en is desondanks gestraft. Theseus heeft door zijn overhaaste vervloeking

meegewerkt aan de ondergang van zijn zoon (en daarmee van zichzelf). Artemis voegt daar aan toe dat 'Theseus' daad toch vergeven kan worden, omdat Aphrodite wilde dat het zo zou gebeuren. Artemis kon niet ingrijpen, omdat goden elkaar niet mogen dwarszitten.

Ter vergelijking: Euripides, Bacchae 1263-1315*

Pentheus is door Dionysus naar de bergen gelokt om de Thebaanse vrouwen te bespieden, die als Bacchanten de god Dionysus eren. Dionysus heeft de vrouwen ertoe aangezet Pentheus te doden. Agaue, de moeder van Pentheus, heeft bij deze slachting een hoofdrol vervuld, in de overtuiging dat hij een leeuw was. Ze is triomfantelijk de stad in komen lopen, met het hoofd van haar zoon als trofee in haar handen. Als haar vader Cadmus haar langzaam tot zichzelf laat komen, dringt het besef tot haar door dat ze haar eigen kind gedood heeft.

Net zoals in de *Hippolytus* wordt hier iemand gestraft door een god die een van de ouders als instrument voor zijn straf gebruikt. Anders dan in het geval van Theseus is Agaue echter (mede)schuldig tegenover Dionysus (zie *Bacchae 1-63*).

1342-1388*

Hippolytus wordt het toneel op gedragen. Hij verlangt naar de dood.

1389-1466

Artemis probeert Hippolytus te troosten en legt de schuld bij Aphrodite. Ze zegt dat ze Hippolytus' dood zal wreken door een van Aphrodites gunstelingen te doden. Daarna verdwijnt ze van het toneel. Hippolytus vergeeft Theseus, zoals Artemis hem had verzocht, en sterft in het bijzijn van zijn vader.

Ter vergelijking: Seneca, Phaedra 1154-1198*

Phaedra, die zeer geschokt is bij het zien van het toegetakelde lijk van Hippolytus, bekent haar bedrog aan Theseus en pleegt voor zijn ogen zelfmoord.

Ter vergelijking: Genesis 39,1-23*

In de bijbel vertoont het verhaal van Jozef en de vrouw van Potifar overeenkomsten met de gebeurtenissen in de *Hippolytus*.

De Israëliet Jozef is als slaaf verkocht aan de Egyptenaar Potifar, die een hoge positie bekleedt aan het hof van de farao. De vrouw van Potifar wordt verliefd op Jozef, en probeert hem te verleiden. Jozef gaat niet op haar avances in. De vrouw neemt wraak door Jozef vals te beschuldigen van een poging tot aanranding; Potifar gelooft haar en Jozef wordt in de gevangenis gegooid. Deze afloop van het verhaal verschilt van die in de *Hippolytus*: Jozef wordt niet gedood en wordt in de gevangenis zelfs door God beschermd. Over het lot van de vrouw van Potifar wordt niets verteld.

Vaardigheden

De kandidaat kan begripsvragen over de thematiek en over teksten uit het pensum beantwoorden en zijn antwoorden desgevraagd onderbouwen met citaten uit de voorliggende tekst(en). (eindterm 5+6)

De kandidaat kan in een Griekse tekst uit het pensum elementen aanwijzen die de opbouw en de samenhang van die tekst zichtbaar maken. (eindterm 2)

De kandidaat kan een passage van een voorliggende tekst uit het pensum parafraseren en daarmee de essentie ervan weergeven. (eindterm 7+8)

De kandidaat kan inhoudelijke verschillen en overeenkomsten aangeven en toelichten tussen een Griekse tekst uit het pensum en een vertaling hiervan. (eindterm 3)

De kandidaat kan kenmerkende verschillen, die samenhangen met verschillen tussen het Griekse en het Nederlandse taalsysteem, aangeven en toelichten aan de hand van een Griekse tekst uit het pensum en een vertaling hiervan. De vragen kunnen grammaticale en stilistische aspecten betreffen, mits in dienst van het tekstbegrip. (eindterm 4)

De kandidaat kan een vertaalde Griekse of Latijnse tekst (of beeldmateriaal) die (dat) inhoudelijk verwant is met of aansluiting heeft bij de thematiek van het pensum vergelijken met teksten uit het pensum, en een beargumenteerde toelichting geven op overeenkomsten en verschillen. (eindterm 13)

De kandidaat kan vorm en inhoud van een tekst (of beeldmateriaal) uit latere tijd die (dat) inhoudelijk verwant is met of aansluiting heeft bij de thematiek op hoofdpunten kritisch vergelijken met teksten uit het pensum en een beargumenteerde toelichting geven op overeenkomsten en verschillen. (eindterm 14)

De kandidaat kan – eventueel met behulp van nadere aanwijzingen met betrekking tot omvang en te gebruiken (typen van) argumenten – een gegeven stelling met betrekking tot de inhoud van een gelezen tekst beargumenteerd verdedigen of bestrijden. N.B. de globale inhoud van de pensumteksten wordt bekend verondersteld. (eindterm 15)

3. Genrekenmerken

3.1 Ontstaan en ontwikkeling van de Griekse tragedie

Over het ontstaan van de tragedie is weinig met zekerheid bekend. Volgens verschillende antieke bronnen was de dichter Thespis de eerste die, rond 534 v. Chr., een prijs won met een tragedieopvoering. Over de vraag waar het woord ‘tragedie’ oorspronkelijk naar verwees, lopen de meningen uiteen; de letterlijke vertaling van het woord tragedie is ‘bokkenlied’.

De Atheense filosoof Aristoteles vermeldt dat de tragedie is ontstaan uit de dithyrambe, een koorlied ter ere van Dionysus. Blijkbaar stelde hij zich voor dat degene die voorging in de zang en dans op een gegeven moment als acteur was gaan optreden. In ieder geval is de tragedie altijd een combinatie geweest van (koor)zang en gesproken woord. In de beginperiode trad slechts één acteur (ὀποικρτής) op tegenover het koor. Aeschylus voerde de tweede acteur in en Sophocles de derde.

Het merendeel van de tragedies die in de vijfde eeuw v. Chr. op de Dionysia zijn opgevoerd, is voor ons verloren gegaan. De stukken die we compleet over hebben zijn van de hand van Aeschylus (ca. 525-456 v. Chr.), Sophocles (ca. 495-406 v. Chr.) en Euripides (ca. 485-406 v. Chr.).

3.2 Aristoteles’ *Poetica*

Aristoteles’ beschouwingen over de Griekse tragedie zijn van grote invloed in later tijd geweest. In de ogen van 17^e-eeuwse toneeldichters moest een drama, wilde het werkelijk van hoge waarde zijn, aan de door Aristoteles gestelde normen voldoen. Zo destilleerde men uit zijn werk de zogenaamde drie eenheden: die van tijd, plaats en handeling, hoewel Aristoteles slechts vaststelt dat in de meeste tragedies de gespeelde tijd de duur van een etmaal niet overschrijdt en zich over de plaats eigenlijk niet uitlaat. De eenheid van handeling schrijft hij wèl dwingend voor.

De plot (μῦθος) moet samenhang vertonen en het verband tussen de gebeurtenissen moet noodzakelijk (ἀναγκαστικόν) of waarschijnlijk (εἰκότως) zijn. Volgens Aristoteles is de plot belangrijker dan het karakter (ἦθος) van de personages. De uitbeelding van ἦθος geschiedt door het handelen en door de wijze waarop de personages hun handelen motiveren. Het verloop van de handeling wordt vaak veroorzaakt doordat één of meer van de hoofdpersonen een verkeerd inzicht hebben in de situatie. Aristoteles noemt dit verkeerde inzicht ἀμαρτία.

Die tragedies waarin in het verloop van de handeling een *περιπέτεια* (plotselinge omslag) optreedt, gepaard aan een *ἀναγνώρισις* (herkenning, inzicht) slaat Aristoteles het hoogst aan. In de *Poetica* zegt Aristoteles dat de tragedie een handeling is die door het oproepen van medelijden (*ἔλεος*) en angst (*φόβος*) een *κάθαρσις* van dergelijke emoties teweegbrengt. Meestal worden deze woorden als volgt geïnterpreteerd: door angstige en meelijwekkende situaties uit te beelden heeft de tragedie een reinigende werking (*κάθαρσις*) op de toeschouwers.

Niet alle door Aristoteles genoemde elementen zijn in iedere tragedie aan te wijzen.

3.3 Onderdelen van de tragedie

Vaste bestanddelen:

- de *proloog* (*πρόλογος*)
- de *parodos* (*πάροδος*)
- de *episodia* (*ἐπεισόδια*) gescheiden door koorliederen (*στάσιμα*)
- de *exodos* (*ἔξοδος*)

Binnen *episodia* komen de volgende elementen vaak voor:

- een bodeverhaal
- een stichomythie
- een *agon*

3.4 Tekstsoort

De tekstsoort van een tragedie is overwegend dialogisch; alle tekst wordt in de mond gelegd van personages in een gespeelde wereld. Naast gesproken dialogen en monologen zijn er ook lyrische passages, niet alleen bij het koor in de *stasima*, maar ook bij de acteurs. De lyrische passages werden gezongen, begeleid door dans en muziek die werd gespeeld op de *aulos*.

3.5 Stofkeuze

De tragedieschrijvers putten voornamelijk uit de oude mythologische verhalen. De hoofdlijnen van zo'n verhaal werden door de tragedieschrijvers doorgaans gevolgd, maar zij namen ook de vrijheid om elementen weg te laten of nieuwe aan te brengen. Dit betekende dat de toeschouwers, ook al hadden ze, door de traditionele stofkeuze, een bepaald idee van hoe het stuk zou verlopen, telkens opnieuw in spanning zaten over *hoe* de dichter het bekende onderwerp vorm zou geven.

3.6 De organisatie en praktijk van de opvoeringen

De Attische tragedies uit de vijfde eeuw waren bestemd om te worden opgevoerd tijdens Dionysusfeesten. De ons bewaarde stukken zijn alle opgevoerd op het belangrijkste festival: de Grote Dionysia in Athene, jaarlijks gevierd in het voorjaar.

De belangrijkste aspecten van de tragedieopvoeringen bij de Dionysia zijn:

- wedstrijd (*ἀγών*) ter ere van Dionysus tussen drie geselecteerde dichters, die ieder met een serie van vier stukken (tetralogie = drie tragedies en een satyrspel) deelnemen
- toekenning van prijzen door een jury bestaande uit gewone burgers
- de dichter is tevens componist, choreograaf en regisseur, soms ook acteur
- bekostiging van alles wat met het koor samenhangt (training en levensonderhoud in de repetitieperiode, kostuums, salaris van de musici) als een vorm van directe belasting (*λειτουργία*) door een rijke burger die optreedt als *χορηγός*
- acteurs die betaald worden uit de staatskas
- toneelgebouw (*σκηνή*), *eisodoi*, orchestra, publieksruimte (*θέατρον*)
- *ἐκκύκλημα*

- μηχανή (deus ex machina)
- maximaal drie (mannelijke) acteurs, dubbelrollen, figuranten, 15 koorleden
- maskers
- kostumering
- muziek en dans

Vaardigheden

De kandidaat kan in een voorgelegde tekst uit het pensum de genrekenmerken benoemen en deze kennis toepassen bij het interpreteren van de tekst. (eindterm 10b)

De kandidaat kan aan de hand van een tekst uit het pensum de literaire technieken en verteltechnische en stilistische middelen benoemen en deze kennis toepassen bij het interpreteren van de tekst. (eindterm 11)

Behalve de door de CEVO-minimumlijst (zie Gele Katern 2002, nr. 25/26) gebruikte termen wordt in het kader van de lectuur van deze tragedie de volgende term bekend verondersteld: poëtisch meervoud, enjambement, stichomythie.

B. Cultuurreflectie

1. Leven van Euripides (ca. 485-406 voor Chr.)

Zoals bij de meeste antieke auteurs, is maar weinig met zekerheid bekend over het leven van Euripides. Hij stamde uit een bemiddelde familie vlakbij Athene. Hij ging om met de intellectuelen van zijn tijd; anders dan zijn twee voorgangers bekleedde hij geen openbare functies. Hij studeerde, naar verluidt, liever bij intellectuelen als de filosoof Anaxagoras en was een vriend van Socrates. Hij had tijdens zijn leven minder succes dan Sophocles; hij won slechts vier keer een eerste prijs, waarvan één keer met de *Hippolytus*. Niettemin reikte zijn roem tot in Sicilië en Macedonië, waar hij sinds 408 v. Chr. verbleef en ten slotte stierf. Na zijn dood kregen zijn stukken veel meer waardering dan tijdens zijn leven. Voor de *Bacchae* werd hem zelfs postuum een prijs toegekend. Ook in onze tijd wordt Euripides door toneelgezelschappen regelmatig gespeeld.

2. Werken

Euripides was heel productief en schreef ca. 88 stukken, waarvan er 18 over zijn. Sommige stukken ontleen hun stof aan de Trojaanse oorlog, andere ook aan locale mythen, zoals de *Hippolytus* en de *Bacchae*. Kenmerkend voor de werken van Euripides is onder meer zijn voorliefde voor vrouwelijke personages. Zijn aandacht voor extreme vrouwen is uiteenlopend geïnterpreteerd: Euripides zou een vrouwenhater zijn dan wel een feminist die heroïsche individuen portretteert. Hij schotelt zijn publiek vaak levensechte personages voor die onder bovenmenselijke druk staan. Deze personages reageren vaak impulsief, waarbij ze zich laten leiden door hun eigenbelang.

Euripides had al eerder een *Hippolytus* had geschreven. Hoewel dit werk niet bewaard is gebleven, kan op grond van fragmenten en bewerkingen van latere auteurs de inhoud globaal worden gereconstrueerd. In deze eerste *Hippolytus* wordt Phaedra als een schaamteloze vrouw geportretteerd, die zich door haar bovenmatige passie laat meesleuren en op eigen initiatief Hippolytus probeert te verleiden. Deze tragedie werd niet gewaardeerd door de Atheners. In zijn tweede *Hippolytus* heeft Euripides het karakter van Phaedra drastisch aangepast. Met deze *Hippolytus* won hij een eerste prijs.

3. Cultuur-historische context

In cultuur-historisch opzicht is de sofistiek van groot belang in Euripides' tijd. Een inhoudelijk kenmerk van de sofistiek is dat de bestaande opvattingen op moreel en religieus gebied ter discussie werden gesteld. Dit relativisme werd nog versterkt door de Peloponnesische Oorlog. Op praktisch gebied gaven de sofisten een gedegen scholing in retorica. Dat Euripides' personages in hun monologen zijn retorische scholing reflecteren is evident. Enerzijds kan men wel staande houden dat Euripides in zoverre in de sofistieke traditie past dat hij in zijn stukken vragen op moreel en religieus gebied aan de orde stelt; anderzijds is het niet mogelijk uit zijn stukken een consistent wereldbeeld te destilleren. Toegespitst op de *Hippolytus* kunnen we zeggen dat hier vraagtekens worden gezet bij de morele status van de goden, in casu Aphrodite; cruciaal hierin is vers 120, waarin een dienaar van Hippolytus tot Aphrodite zegt dat "goden wijzer horen te zijn dan stervelingen". Maar ook in de *Hippolytus* geldt dat er aan de hand van de uitspraken van de personages geen consistent en expliciet waardeoordeel over goden is te construeren. Euripides volstaat ermee een beeld van de goden te geven dat allerlei vragen oproept, waardoor het publiek aan het denken wordt gezet.

Vaardigheden

De kandidaat kan aan de hand van een voorgelegde tekst of citaat vragen beantwoorden over het leven van de kernauteur voor zover dit van belang is voor het juiste begrip van de thematiek en de teksten uit het pensum. (eindterm 9)

De kandidaat is op de hoogte van de cultuur-historische context waarin de tekst van de kernauteur gefunctioneerd heeft, en kan deze kennis toepassen bij het beantwoorden van vragen naar aanleiding van een voorgelegde tekst. Hierbij wordt het volgende bekend verondersteld: ligging van Athene en Trozen, voorgeschiedenis van Theseus (Poseidon en Aegeus worden beiden als zijn vader beschouwd; contacten met Kreta), voorgeschiedenis van Phaedra (Minos, Pasiphaë, Ariadne), de personages van de Hippolytus. (eindterm 12)

C. Taalreflectie

Taal

De omschrijving door de CEVO van de minimumkennis op het gebied van morfologie, syntaxis en stilistiek vormt het uitgangspunt bij de annotatie van de op het centrale examen voorgelegde ongeziene authentieke tekst. Daarnaast worden de volgende verschijnselen bekend verondersteld:

- crasis
- elisie
- 2e p.sing. ind.praes. en fut. medii op -η i.p.v. -ει
- dativus pluralis op -οισι(ν) en -αισι(ν) i.p.v. -οις en -αις
- het geregeld ontbreken van het lidwoord
- ἐς = εἰς

Vaardigheid

De kandidaat kan een ongeziene authentieke tekst vertalen, die qua aard, moeilijkheid en -indien mogelijk - qua thematiek nauw aansluit bij de gelezen teksten. Hierbij worden de in de syllabus genoemde - bij de teksten van de kernauteur frequent voorkomende - morfologische, syntactische en stilistische verschijnselen bekend verondersteld. (eindterm 1)

Suggesties voor verdere lectuur

- Hugo Claus: *Phaedra. Naar Seneca*, Amsterdam: De Bezige Bij, 1980
- D.J. Conacher: *Euripidean drama*, Toronto: Toronto University Press, 1967
- Francis M. Dunn: *Tragedy's End. Closure and Innovation in Euripidean Drama*, New York, 1996
- P.E. Easterling: *The Cambridge Companion to Greek Tragedy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997
- A. Maria van Erp Taalman Kip: *Bokkenzang. Over Griekse tragedies*, Amsterdam: Athenaeum—Polak & Van Gennep, 1997
- Barbara Goward: *Telling Tragedy. Narrative Technique in Aeschylus, Sophocles and Euripides*, London: Duckworth, 1999
- Richard Green & Eric Handley: *Images of the Greek Theatre*, London: British Museum Press, 1995
- E. Hall, *Inventing the Barbarian*, Oxford 1989
- Irene J.F. de Jong: *Narrative in Drama. The Art of the Euripidean Messenger-speeches*, Leiden: Brill, 1991
- H.D.F. Kitto: *Greek Tragedy. A Literary Study*, London, 1966 (repr. 1961)
- Ewald Kurtz: *Die bildliche Ausdrucksweise in den Tragödien des Euripides, Heuremata VII*, Amsterdam: Grüner, 1985
- Ann N. Michelini: *Euripides and the Tragic Tradition*, Madison Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1987
- M.S. Silk (ed.), *Tragedy and the Tragic*, Oxford 1996
- Nancy Sorkin Rabinowitz: *Anxiety Veiled. Euripides and the Traffic in Women*, Ithaca: Cornell University Press, 1993
- I. Story-M. Boyne-A. Allan: "On Reading Euripides's *Hippolytos*", in: R. Mitchell-Boyask (ed.), *Approaches to Teaching the Dramas of Euripides*, New York 2002, 178-187.
- Oliver Taplin: *Greek Tragedy in Action*, London: Methuen, 1978
- David Wiles: *Tragedy in Athens. Performance Space and Theatrical Meaning*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997

Film

Phaedra (1962) van Jules Dassin met Melina Mercouri en muziek van Theodorakis